

СУЧАСНА СИСТЕМА ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано розгалужену систему сучасних концепцій освіти і виховання. Підкреслюється суспільна значущість філософських досліджень та філософсько-методологічного обґрунтування сучасних проблем вітчизняної системи освіти та виховання, зокрема, на рівні вищої школи.

Ключові слова: виховання, система виховання, філософія освіти, теорія виховання, цінності, ідеали.

Сьогодні повною мірою можна стверджувати, що система освіти та виховання є основною складовою суспільства за значущістю його духовного відродження в Україні. Складні процеси соціальних змін у державі вимагають нового розуміння сутності освіти та виховання як унікального суспільного явища, що має вплив на всі сторони життя кожної країни і людської цивілізації загалом. Актуальним є переведення освітньої системи на якісно новий рівень функціонування, що вимагає нового соціального та гносеологічного підґрунтя, філософського обґрунтування, розроблення нової філософської парадигми освіти, застосування соціально-філософської теорії та методології в освітній практиці. Таким сучасним виміром є філософія освіти.

Розробка й аналіз світоглядних категорій «життєдіяльність людини», «існування суспільства», «існування людини», «самосвідомість особистості», «гуманітарне мислення» дають можливість розуміти філософію освіти як сукупність світоглядних теорій (ідей), які визначають методологію виховання і навчання, методи проектування та створення нових інституцій і систем.

Філософія освіти складала досить значущий компонент систем великих філософів. Саме з філософії теорія виховання черпала основні методологічні принципи при вирішенні конкретних завдань.

Зрозуміло, що спочатку теорія виховання розвивалася як педагогічна практика: батьки, а потім найбільш шановні та почесні люди суспільства (старійшини, вожді, жерці) готували дітей до життя і праці. Елементарні педагогічні знання, що поступово склалися, передавалися з покоління в покоління у вигляді звичаїв, традицій, ігор, життєвих правил. Коли виникла потреба в узагальненні накопиченого

досвіду, почалося становлення та узагальнення теорії виховання, що тісно пов'язана з філософією.

Із самого початку свого виникнення і до наших днів філософія прагнула не тільки осмислити існуючі системи виховання, а й сформулювати нові цінності та ідеали.

Вважаємо, що тут важливо звернути увагу на ідеї відомого українського філософа, педагога, поета Григорія Сковороди (1722–1792), який свої соціальні і педагогічні погляди засновував на філософському вченні про «спорідненість», «споріднену працю». «Спорідненість» кожної людини до певного виду діяльності, фізичної або духовної, виявляється через самопізнання; людина, що розпізнала свою «спорідненість», стає воістину щасливою. Завдання наставника – не примушування, не інтелектуальний диктат, а ненастирлива, делікатна допомога учневі, зайнятому пошуком дійсного покликання, «спорідненості».

Принципи антропологізму в педагогіці і народності у вихованні обґрунтував К. Ушинський (1824–1871). У своїй фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології». К. Ушинський виходив з того, що виховати людину в усіх відношеннях можна, лише пізнавши її на всіх етапах життя, в усіх соціальних станах, що дасть змогу в самій природі людини черпати засоби виховного впливу. К. Ушинський пов'язував специфіку педагогічної антропології з філософією в параметрі визначення мети, необхідної для освіти як діяльності. Підійшовши до розроблення теорії педагогіки як широко освічений мислитель, озброєний глибокими науковими знаннями про людину, він писав, що визначення мети виховання є кращим наріжним каменем будь-яких філософських, психологічних і педагогічних теорій.

Педагог зазначав, що теорія виховання має бути заснована на використанні законів анатомії, фізіології, психології, філософії, історії та інших наук. Вона повинна відкривати закони виховання, а не обмежуватися педагогічними рецептами. Він вимагав єдності теорії і практики, абсолютно слушно стверджував, що педагогу недостатньо засвоїти принципи і конкретні правила виховної роботи, йому необхідно також озброїтися знанням основних законів людської природи і вміти застосовувати їх у кожному конкретному випадку.

З першої половини 30-х років ХХ ст. Л. Виготський, С. Льєнков, В. Сухомлинський намагалися органічно злити людинознавство з освітою та вихованням. З другої половини 1980-х років актуально стає проблема сутності людини як суб'єкта освіти та виховання. Це, по суті, спеціальний розділ філософії освіти, у якій людина розглядається

як *homo educandus*, причому з боку її автономії. Ця автономія коріниться в духовному вимірі людини, що як «третій чинник» здатний конкурувати з біологічною і соціальною детермінацією.

У рамках філософського осмислення світоглядно-ціннісні засади сучасної освіти та виховання розробили й обґрунтували такі вчені, як В. П. Андрущенко, В. П. Бех, Ю. В. Бех, О. Б. Бабошина, Т. Ф. Бірюкова, Б. В. Братанич, М. К. Бурбулес, І. О. Бушман, В. Г. Вікторов, Б. С. Гершунський, В. В. Горшкова, А. Гофрон, Н. Е. Гусинський, С. Ф. Клепко, М. С. Конох, К. В. Корсак, В. Г. Кремень, М. Д. Култаєва, В. С. Лутай, А. А. Мельниченко, М. І. Романенко, Т. С. Тройцька, Ю. І. Турчанінова, Х. Г. Тхагапсоев, І. Г. Фомичова, Н. В. Щубелка.

Таким чином, за мету дослідження ставимо – визначити проблеми та перспективи розвитку сучасної системи освіти та виховання в Україні.

Проаналізуємо сучасну філософію освіти в Україні. Як зазначає В. П. Андрущенко, концептуальну канву сучасної філософії освіти складають п'ять принципівих характеристик, а саме: [1, 10]

– сучасну систему освіти та виховання України слід розглядати в контексті її становлення і розвитку (трансформації, модернізації); враховуючи нові світові реалії, рішуче відмежовуючись від колишньої надмірної ідеологізації, адміністрування та авторитаризму й водночас спадкоємно переймаючи й продовжуючи все те, що складало гуманістичне надбання минулої епохи, вона збагачується новітніми світовими надбаннями й утверджується як система національна, що владно заявляє про власну конкурентоспроможність в європейському і світовому освітньому просторі; основні напрями модернізації освіти в першій третині ХХІ століття визначають Болонські домовленості, які виконуються в Україні за умови збереження національної педагогічної матриці і тих переваг, якими система освіти України завжди славилась в Європі й у світі;

– сутність сучасного процесу навчання полягає не лише в збагаченні особистості певною сумою знань чи у формуванні навиків практичної діяльності, а й у всебічній підготовці людини до життя в глобалізованому інформаційному просторі через створення рівних умов доступу до якісної освіти, забезпечення освіти впродовж життя, формування толерантного світогляду і дискурсного характеру взаємодії народів і культур;

– філософське підґрунтя навчально-виховного процесу складають принципи пріоритету людини як особистості, свободи вибору цінностей, реалізації можливостей саморозвитку, єдності національних

та загальнолюдських інтересів, системності, взаємозв'язку теорії та практики, гуманітарного і природничого знання; навчальний процес здійснюється на основі плюралістичної методології соціального пізнання, факторного аналізу суспільних явищ, усвідомлення цивілізаційної єдності людської історії, толерантності у взаємодії народів і культур, дискурсної форми (технології) організації навчання та виховання особистості;

– останнє потребує активного переоблаштування навчально-виховного процесу на засадах інформаційних технологій та мовних стратегій, розробки та впровадження інтегративних курсів і лекторіїв, підвищення ролі самостійної роботи студентів та навчальної практики.

О.С. Пономарьов зазначає, що одна з найхарактерніших рис сучасної освітньої системи та виховання «має виразний характер діалектичної суперечності і впливає із загальної сукупності соціальних функцій освіти як інституту збереження культурних надбань суспільства, їх передачі від одного покоління до іншого та їх подальшого розвитку і збагачення» [2, 158-159].

Тому, як підкреслює вчений, «вказана суперечність полягає в необхідності одночасного дотримання як певного консерватизму освіти та виховання, так і її динамічної зміни відповідно до потреб суспільства. Вказаний консерватизм зумовлений самою природою людини та наявністю стабільної складової психофізіологічного та морально-етичного розвитку особистості в процесі її соціалізації. Внаслідок цього переважає більшість завдань освітньої системи та системи виховання залишається інваріантною відносно плину часу, суспільно-політичних та соціально-економічних змін і навіть відносно досягнень науково-технічного прогресу, оскільки і біологічні, і соціальні, і психічні основи людської особистості досить мало залежать від них» [2, 158-159].

Актуальність порушеної проблеми підтверджує й істотне зростання ролі соціальної компетенції, яка була підкреслена учасниками круглого столу «Яка освіта потрібна бізнесу?», організованого Інвестгазетою, Фондом В. Пінчука і компанією QS за участю МОН України, київських вузів і MBA-програм та роботодавців. Так, зокрема зазначалося, що «світова тенденція, за якою не встигає наша освіта – виховання у студентів таких компетенцій: 1) soft skills – культури міжособистісного спілкування, навичок переконання і впливу, уміння управляти людьми та 2) customer services – культури уважного ставлення до клієнта як зовнішнього, так і внутрішнього, з чого, власне, і складається бізнес» [3, 57].

Уявляється цілком очевидним, що виключно в процесі професійної підготовки у студентів таких компетенцій неможливо сформувати, що для цього вкрай необхідною стає саме система цілеспрямованої виховної роботи.

На сьогодні у психолого-педагогічній літературі можна зустріти багато цікавих матеріалів, що містять аналіз проблем виховання, його сутності та змісту в нових суспільно-політичних та соціально-економічних умовах.

Сьогодні, коли загальносвітовою тенденцією дедалі більш виразно стає інноваційний розвиток, коли суспільству щораз більше потрібні творчі особистості з розвиненими креативними здібностями, завданням системи освіти є виховання у студентів розуміння того, що тільки високий рівень їх професійної та соціальної компетентності може забезпечити їм належну професійну та особистісну самореалізацію, успішно досягти своїх життєвих цілей. Таким чином, і це підкреслюють дослідники проблем виховання, тільки через цілісну єдність навчально-виховного процесу можна забезпечити ефективне розв'язання проблем виховання.

Істотне ускладнення ситуації в навколишньому середовищі, кліматичні катаклізми, поширення нових видів хвороб та інші серйозні загрози для самої людини та суспільства посилюють необхідність і актуальність системи екологічного виховання студентів. Сьогодні вона постає на рівні одвічних загальнолюдських цінностей. Тому не випадково Т. І. Сущенко вважає, що «необхідне формування принципово нової системи людських відносин, націлених на загальнолюдські пріоритети, докорінне переосмислення парадигми глобального виживання людства, науково обґрунтоване забезпечення переходу від існуючої егоцентричної до антропоцентричної та соціоцентричної моделей життєдіяльності й взаємодії – від окремої людини до людства в цілому».

На її переконання, «у таких ситуаціях, як засвідчує практика та історична ретроспектива, освіта, духовна культура, за певних умов, можуть стати гарантами загальнолюдської стабільності й цілісності» [4, 29].

Подібні ж погляди висловлює і відомий дослідник проблем філософії культури, філософії освіти та виховання В.О. Кудін, аналізуючи характерні особливості освіти та виховання в інформаційному суспільстві. За його словами, «людство поступово, ще глибоко не усвідомлюючи, починає переходити від локально-обмеженого до планетарно-космічного мислення. А це означає розширення світогляду, бачення, включення в духовне життя все

зростаючої кількості людей, які мислять глобальними категоріями» [5, 72].

Зрозуміло, що за цих умов істотно розширюється як спектр виховних завдань, що постають перед педагогікою вищої школи, так і їх складність.

Для того, щоб успішно формувати і розвивати у студентів космічне мислення, слід, насамперед, забезпечити належний рівень їхньої професійної компетенції, виявити їх індивідуальні особливості, інтереси та схильності, щоб допомогти їм у розвитку й наступному максимально можливому самовираженні їх креативних здібностей. Таким чином, сприяючи їхньому інноваційному мисленню, можна пробудити в них інтерес до планетарних проблем і на його основі цілеспрямовано прищеплювати почуття особистої відповідальності за характер та можливі результати їх професійної діяльності.

На значення компетентнісного підходу і необхідність його використання вказує відома дослідниця сучасних проблем професійної освіти і формування особистості в умовах постіндустріального світу С.О. Сисоева. Вона спеціально підкреслює, що «сучасна цивілізація потребує компетентної вихованої особистості». Ось чому, на її думку, «нова ідеологія освіти визнає необхідність формування компетентної особистості за умови реалізації суб'єктного підходу до навчання та виховання» [6, 40]. Важливе значення цього підходу визнають також І. Д. Бех, В. О. Кудін, В. І. Лозова та інші.

В. Г. Кремень особливу увагу приділяє проблемам інтелектуального розвитку студентства, виховання інтелігентності та формування національної інтелігенції. Враховуючи сучасні реалії, він підкреслює, що «без сумніву, наша економізована епоха, «огрошовлені» господарство і культура вносять корективи у світогляд, у ціннісні орієнтири, що змушує кожну мислячу людину переглядати своє ставлення до дійсності. Але чи не занадто різко ми інколи розлучаємося з тим, що довгий час плідно працювало на суспільство, на формування нації, на її культуру? Звичайно, сучасні інноваційні підходи до осмислення нових реалій суспільного буття змушують критично ставитися до старих методів праці, догматизму, забобонів, примітивізму, віджилих ідей і минулих цінностей, снобізму в ставленні до звичайної, без «статусу» людини. Проте є речі, які назавжди залишаються в житті народу, без яких він не може існувати – мораль, історія, культура, мова, духовність. Творцем і носієм цього надбання була і є інтелігенція» [7, 3].

Таким чином аналізуючи проблеми виховання, передусім ставимо собі запитання, чи потрібна загалом виховна робота у вищій школі, де

навчаються практично дорослі люди, що вже сформувалися як особистості, у яких склалася певна система життєвих цілей і цінностей. Уже згодом, причому залежно від відповіді на це запитання, виникають думки про зміст і цілі виховної роботи, про її форми та місце в загальній системі професійної підготовки.

Існують різні підходи до вибору відповіді на вказане запитання, ми вважаємо, що виховання людини та її соціалізація – це неперервний процес, оскільки розвиток людини як особистості відбувається протягом усього її активного трудового життя. І в цих процесах вона зазнає множини різновекторних впливів з боку сім'ї і друзів, системи освіти і засобів масової інформації, політичних партій і громадських організацій, органів влади і церкви тощо.

Ці впливи досить часто суперечать один одному, і людина повинна свідомо аналізувати їх та «відфільтровувати» ті, які суперечать її поглядам і переконанням, суперечать загальнолюдським цінностям. Для того ж, щоб вона вміло здійснювала це, необхідно навчити її критично мислити, прищепити навички верифікації отримуваної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрущенко В. П.* Фундаментальні проблеми філософії освіти // Філософія освіти 21 століття: у пошуках перспективи. – 2006. – № 1. – С. 10–11.
2. *Пономарьов О. С.* Особистісно орієнтований підхід до формування професійної культури майбутніх фахівців // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 3. – С. 158–159.
3. *Кокоба А.* Жажда взаємодія // Інвестгазета. – 2009. – № 41. – С. 56–59.
4. *Сущенко Т. І.* Проблеми педагогіки людського співіснування на Землі // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2007. – № 15. – С. 28–34.
5. *Кудін В. О.* Освіта в інформаційному суспільстві. – К.: Телепрескорпорація «Республіка», 1998. – 152 с.
6. *Сисоєва С. О.* Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія. – Хмельницький: ХТПА, 2008. – 324 с.
7. *Кремень В. Г.* Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 2. – С. 3–11.

Романкова Л. Современная система образования и воспитания в Украине: проблемы и перспективы развития.

В статье проанализирована разветвленная система современных концепций образования и воспитания в Украине. Подчеркивается общественная значимость философских исследований и философско-методологического обоснования современных проблем отечественной системы образования и воспитания, в частности, на уровне высшей школы.

Ключевые слова: воспитание, система воспитания, философия образования, теория воспитания, ценности, идеалы.

Romankova L. Modern system of education and upbringing in Ukraine: Problems and Development Prospects.

The article analyzes the extensive system of modern concepts of education and upbringing in Ukraine. It emphasizes the social significance of philosophical research, philosophical and methodological basis of modern problems of the national system of education and training, particularly at the level of higher education.

Keywords: education, system of education, philosophy of education, theory of education, values, ideals.

Старовойт О.

ОСВІТА ЯК ІНДИКАТОР І ЗБУДНИК ЛОКАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ЕКОНОМІКО-ВИРОБНИЧІЙ СФЕРІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Аналізуються основні особливості реалізації інноваційної культури в економічній сфері життєдіяльності суспільства; автор наголошує, що сучасна економіка в умовах демократичного середовища набула характеру несуперечливості з гуманістичними цінностями і людиноцентричним світоглядом тому, що в її основі лежать інноваційні процеси реалізації духовно-творчого потенціалу особистості як ключового і системотворного соціально-економічного і соціокультурного суб'єкта; сучасна економічна криза вимагає від усіх суб'єктів економічної діяльності втілення саме інноваційних стратегій розвитку; враховуючи те, що українська економіка знаходиться лише на зародковому етапі формування цивілізованих ринкових відносин, то інновації в цьому випадку можуть стати справжнім «локомотивом» реформаторських зрушень у справі формування ринково-економічних відносин.